

AKRAN ZORBALIĞININ NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİNE İLİŞKİN OKUL ÖNCESİ VE İLKOKUL ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Ümmü Habibe ÖZEN, Hüseyin ASLAN

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi ve ilkököl öğretmen görüşlerine göre akran zorbalığının nedenleri ve çözüm önerilerini belirlemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim öğretim yılında Samsun ili Bafra ilçesinde görev yapan 27 okul öncesi, 31 ilkököl öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örneklem ve maksimum çeşitlilik tekniği kullanılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Veriler betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenler akran zorbalığını genel olarak sözlü, duygusal ve fiziksel zarar verme çabası, tekrarlayan olumsuz etkilere maruz kalma şeklinde açıklamışlardır. Araştırmada katılımcı öğretmenler akran zorbalığının nedenlerini; ailedeki rol model davranışlar, çocuğun olumsuz psikolojik durumları, arkadaş grubu, teknolojik bağımlılık, zorbalığa maruz kalma ve başkalarına uygulamaya isteği, toplumsal baskı, öz güven eksikliği, ahlaki eğitim eksikliği, sosyo-ekonomik ve toplumsal yapı bozuklukları, üstünlük kurma isteği şeklinde belirtmişlerdir. Okullarda karşılaşılan akran zorbalığıyla nasıl baş edileceğine ilişkin sonuçlar şu şekildedir: Aile ve çocuk bilgilendirilmeli, farkındalık yaratılmalı, empati geliştirilmeli, rehberlik hizmetleri sunulmalı, olumlu bir okul iklimi sağlanmalı, aile-okul-öğrenci iş birliği artırılmalı, tutarlı davranışlar sergileme, yetişkin birine bilgi verme şeklindedir. Okul öncesi ve ilkököl öğretmenlerinin akran zorbalığının çözümüne yönelik önerileri genel olarak; çocukları sosyal aktivitelere yönlendirme, okul personeli tarafından sürekli gözlem-inceleme yapma ve toplumsal normların benimsenmesi, ortak çözümler üretmek ve mesleki bilgiyi artırıcı yayınları takip etmek şeklinde olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, Okul Öncesi, Akran Zorbalığı

PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOL ON THE REASONS AND SOLUTION SUGGESTIONS OF PEER BULLYING EXAMINING TEACHERS'OPINIONS

SUMMARY

The aim of this study is to determine the causes of peer bullying and the proposed solutions based on the views of preschool and elementary school teachers. The study uses a qualitative research method, specifically a phenomenological design. The study group consists of 27 preschool teachers and 31 elementary school teachers working in the Bafra district of Samsun province during the 2023-2024 academic year. Purposeful sampling and maximum variation techniques were used to form the study group. Data were collected through a semi-structured interview form and analyzed using descriptive analysis techniques. According to the findings of the study, teachers generally define peer bullying as an attempt to cause verbal, emotional, and physical harm, and as exposure to repeated negative effects. Participants identified several causes of peer bullying, including role model behaviors within the family, the child's negative psychological state, peer groups, technological addiction, experiences of being bullied and the desire to bully others, societal pressure, low self-confidence, lack of moral education, socio-economic issues, societal structural problems, and the desire to establish superiority.

The following solutions were proposed for addressing peer bullying in schools: informing both families and children, raising awareness, developing empathy, providing counseling services, creating a positive school climate, increasing collaboration between family, school, and students, demonstrating consistent behaviors, and reporting incidents to an adult.

Teachers' suggestions for resolving peer bullying generally include directing children to social activities, ensuring continuous monitoring and observation by school staff, adopting societal norms, creating joint solutions, and following professional development resources to enhance their knowledge.

KeyWords: Primary School, Preschool, Peer Bullying

Önerilen Atf :

Özen, Ü.H. ve Aslan, H. (2024). Akran Zorbalığının Nedenleri ve Çözüm Önerilerine İlişkin Okul Öncesi ve İlkokul Öğretmenlerinin Görüşlerinin İncelenmesi. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi (ULED)/ International Journal of Leadership Training (IJOLT)*, 8(2), 1-18. TrDoi: <https://trdoi.org/10.26023458/uled.1575249>

*Bu makale Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ASLAN danışmanlığında yürütülen “Okul Öncesi ve İlkokul Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Akran Zorbalığının Nedenleri ve Çözüm Önerileri” adlı yüksek lisans projesinden üretilmiştir.
1.Öğretmen, Milli Eğitim Müdürlüğü Bafra/ ummuhabibezen@gmail.com/ Orcidid: 0009-0008-2669-7367
2.Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Yönetimi, huseyarslan@yahoo.com/ Orcidid: 0000-0003-2724-0445

1.PROBLEM DURUMU

Bireyler yaşamları boyunca fizyolojik, psikolojik, sosyal gibi farklı alanlarda gelişim göstermektedirler. Bireylerin bu farklı alanlardaki gelişimlerini sağlıklı olarak sürdürebilmelerinde sosyal çevrenin önemi büyüktür. Doğumla başlayan ve yaşam boyu devam eden bireyin gelişimlerde öncelikle temel rol ailedir. Aynı zamanda aile çocuğun sosyalleşmesinde ilk basamak görevi yapar (Oktay, 2005). Aile hayatı ile başlayan sosyalleşme süreci okulda devam etmektedir. Okullar ortak bir anlayış ile çocuğun öğrenmesi ve gelişimi yani eğitimi üzerinde etkili role sahiptir (Semke ve Sheridan, 2012). Çocuk, aileden sonra ilk sosyal grup olan okulda toplumsal normlara uyum sağlayabilmek için nasıl davranılması gerektiğini öğrenirken aynı zamanda sosyal yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan nitelikleri edinerek geleceğe hazırlanır.

Çocuğun okula başladığı yıllarda olumlu akran ilişkileri kurması çocuğun gelişimini destekleyip okula uyum sürecini de kolaylaştırır (Atış Akyol vd., 2018). Çocukların akranları ile sağlıklı iletişim kurabilmeleri, çocukların sosyalleşmesinde ve yaşamlarının sonraki süreçlerinde topluma uyum sağlamaları ve toplumun bir parçası olmaları açısından önemlidir (Asher vd., 1984; Akt. Tekce, 2019).

Her alanda olduğu gibi bireysel farklılıklar, okullarda ve sınıflarda çeşitli sorunlara sebep olmaktadır. Bazen bu sorunlar okulda, sınıfta istenmeyen öğrenci davranışları şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Gürdoğan-Bayır ve Gültekin, 2019). İstenmeyen davranışlardan biri olan akran zorbalığı okullarda gittikçe yaygınlaşan bir sorun haline gelmeye başlamıştır (Nalbant, Babaoğlu ve Çelik, 2018). Akran zorbalığının, okullarda yaygın bir sorun olduğu (Tompson, 2019), birçok bireyin okul yıllarında zorba, kurban, zorba/kurban ya da seyirci olarak zorbalıkla ilgili bir yaşantısı olduğu açıktır (AyasvePişkin, 2011).

Akran zorbalığı; öğrencilerin sınıf içindeki istenmeyen davranışları, öğrenme ve öğretme hakkını engelleme, sınıfın enerjisini düşürüp motivasyonu azaltma, öğretmen ve öğrenci için stress ortamı oluşturma, öğretmenler arası iş birliğini azaltma gibi bazı olumsuz sonuçlar doğuran, okul ve güvenli ortamı olumsuz etkileyen davranışlar olarak tanımlanabilir. Akran zorbalığı, bir çocuğa bir ya da daha fazla öğrenci tarafından kasıtlı ve sürekli bir şekilde saldırgan davranışlarda bulunulması ve çocuğun bunlara karşı savunmasız ve korumasız durumda olmasıdır (Olweus, 1993). Olweus (1991), akran zorbalığını fiziksel, sözel ve sosyal saldırganlık yoluyla dolaylı zorbalık olmak üzere 3 kategoride ele almıştır. Fiziksel zorbalık (kavga etme, tekmeleme, yumruklama, vurma), sözlü zorbalık (alay etme, küfür etme, tehdit etme, kötü dedikodular yayma), sosyal zorbalık (kasıtlı olarak bir oyundan veya gruptan dışlama, sınıf etkinliklerine davet etmeme), cinsel zorbalık (yani cinsel yorumlar yapma veya cinsel davranışlarda/hareketlerde bulunma) ve siber zorbalık (telefon veya bilgisayar üzerinden can sıkıcı ve rahatsız edici elektronik mesajlar gönderme).

Bu noktada öğrencilerin akran zorbalığı sorunu okullarda ciddi bir sorun olarak durmaktadır. Bu sorunun okullarda ivedilikle çözülmesi gerekmektedir. Akran zorbalığının ivedi olarak çözülmesi için öğrencilerin topluma ve okula uyum sürecinde doğru sosyal davranışlar kazanabilmesi, olumlu okul iklimi oluşturma, onları psikolojik, sözel ve fiziksel saldırılardan koruyabilme okulda akran zorbalığının azaltılmasında önemli bir strateji olarak görülmelidir (İnan, 2005). Okullarda olumsuz yönetici-öğrenci ve veli davranışları, meslektaş dayanışma ve desteğinin azlığı, kalabalık sınıflar, disiplin sorunları, öğrencilerdeki akademik başarısızlıklar gibi nedenler öğretmenler ve öğrenciler üzerinde stresi arttırabilir (Göksöy ve Argon, 2014). Bu durumda okulu güvensiz bir ortam haline getirebilir. Güvenli okul ortamı ve ikliminin egemen olmadığı okullarda akran zorbalığı ciddi problemlere yol açabilir. Okuldaki güvenli ortamın bozulmasının en önemli nedenleri arasında öğrenciler arasında yaşanan saldırgan davranışlar, yer almaktadır (Günay ve Can, 2018). Akran zorbalığının ortaya çıkmasında aile, okul ortamı, medya, sosyoekonomik durum ve kişilik yapısı gibi nedenlerin olduğu söylenebilir. Aslında en temel nedenin aile olduğu ve genellikle hem aile hem de okulda güvenli ortamda yaşamayan, zorbalığa maruz kalan kaygı düzeyleri düşük ve akranlarına güçlü görünmek amacıyla bu davranışları sergileyen çocukların, saldırgan

davranışlarda bulunduğu söylenebilir. Ayrıca bu nedenlere ek olarak, öğrencilerin zorbalığa maruz kalma konusunda cinsiyetleri, yaşları, aile yapıları ve çocuğun şahsi özellikleri gibi çeşitli faktörler de önemli ve belirleyici bir rol oynamaktadır.

Okullarda yaşanan istenmeyen davranışlar ve akran zorbalığının ortadan kaldırılmasının ilk adımı, bu sorunun doğru saptanabilmesi, sorunun kaynaklarının nedenlerinin belirlenmesidir. Okullar, zorbalık ve şiddetle başta gelişen teknoloji ve değişen toplum normları nedeniyle son yıllarda daha fazla mücadele etmektedirler. Sınıf ve rehber öğretmenleri, diğer okul personelleri zamanlarının çoğunu olumsuz öğrenci davranışlarına çözüm aramakla geçirmektedirler (Bentley, 1996; Çalık, Özbay, Özer, Kurt veKandemir, 2009; Üstündağ-Şener vd., 2015). Okul öncesi ve ilkökul dönemi çocuğun aileden sonra ilk sosyalleştiği, sosyal davranışların kazandırılmasında temeli oluşturan dönem olduğu için sınıf yönetimi bu kademelerde çok önemlidir. Bunun için özellikle okul öncesi ve devamında sınıf öğretmeni, istedik davranışların gözlemlenebilmesi için sınıf yönetimi konusunda doğru stratejiler geliştirmeli ve gerekirse destek almalıdır. Cangemi ve Khan'ın (2001) araştırmalarında öğrencilerin davranışları öğretmen görüşlerine göre farklılık göstermektedir. Bu farklılık, istenmeyen davranış olan akran zorbalığını tanımlamada da farklılık gösterecek ve çözüm yöntemleri kısmında yetersiz kalınacaktır. Bir davranış bir öğretmen için olumsuz bir problem davranışı olarak görülürken başka bir öğretmene göre bu davranış normal olarak görülebilir ve sorun olarak algılanmaz. Bu durumda da öğretmenler istenmedik davranışlar konusunda eğitimlerle bilinçlendirilmeli ve sınıf içinde iyi bir gözlem yapıp, istedik ve istenmedik davranışları doğru belirlemelidirler. Bu tespitlerine göre de sınıf içi yönetim stratejileri belirlemeleri gerekmektedir. Bu durum araştırmaya dahil edilen okul öncesi ve ilkökul öğretmenleri için de geçerlidir. Öğrencilerinin çeşitli uygulamalar ve etkinliklerle duygusal farkındalığının artırılması, okulda akranlar arası zorbalığın önlenmesi konusunda etkisinin önemli olduğu düşünülmektedir (Akay, 2019).

Okullar, zorbalık ve şiddetle, gelişen teknoloji ve değişen toplum normları nedeniyle son yıllarda daha fazla mücadele etmektedirler. Özellikle okul öncesi ve ilkökul öğrencilerinin akran zorbalığı farkındalıklarının artırılmasında en önemli rolün öğretmenler olacaktır. Buradan hareketle bu araştırmada, akran zorbalığının nedenleri ve çözüm önerilerine ilişkin okul öncesi ve ilkökul öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Akran zorbalığını en aza indirecek kişiler de daha çok öğretmenlerdir. Bu nedenle öğretmenlerin yaşanan akran zorbalığı sorununu doğru şekilde tespit etmesi ve yaşanan sorunlara ne tür çözümler getirecekleri konusu düşünüldüğünde temeli okul öncesi ve ilkökul düzeyine dayanan akran zorbalığı ile ilgili olarak okul öncesi ve ilkökul öğretmenlerinin zorbalığın tanımına ilişkin görüşlerini, baş edebilme yöntemlerini ve kullandıkları stratejilerini bilmek önemlidir. Bu sebeplerden dolayı okullardaki akran zorbalığının dikkatli bir şekilde takip edilmesi, fark edilmesi, türünün ve nedenlerinin tespit edilmesi, zorbalıkla nasıl baş edilebileceği ve akran zorbalığını en aza indirmek için farklı ve etkili çözüm önerilerinin geliştirilmesi öğrencinin doğru bir şekilde gelişmesine ve okulun doğru işleyişine katkı sağlayacaktır. Bu araştırmanın öğretmenlerin karşılaştıkları akran zorbalığı sorunları ve çözüm önerilerine ilişkin farkındalık düzeylerini ya da duyarlılıklarını artıracakları, onlara sorunları tanımlamada ve çözmeye ışık tutacağı, çalışmanın bu konuda yapılacak diğer çalışmalara da katkı sağlayacağı düşünüldüğünden dolayı bu çalışmaya gereksinim duyulmaktadır. Bu çalışmanın, okul öncesi ve ilkökul öğretmenlerin akran zorbalığına ilişkin görüşlerinin incelenmesi ve bu sorunu en aza indirmek için çözüm önerileriyle fikir vermek ve öğretmenlerin bu konuda farkındalıklarını artırmak amacı bakımından önemli olduğu söylenebilir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; akran zorbalığının nedenleri ve çözüm önerilerini, Samsun ili Bafra ilçesinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren resmi devlet anaokulu ve ilkökul kurumlarında görev yapan okul öncesi ve ilkökul öğretmenlerinin görüşlerine göre saptamaktır. Bu amaç kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- 1- Akran zorbalığı nedir?
- 2- Sınıfta hangi tür akran zorbalıkları ile karşılaşıyorsunuz?
- 3- Akran zorbalığının nedenleri nelerdir?
- 4- Akran zorbalığını en aza indirmek için çözüm önerileri nelerdir?

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırma nitel verilere dayalı betimsel bir çalışmadır. Bu çalışmada, akran zorbalığının nedenleri ve çözüm önerilerine ilişkin okul öncesi ve ilkökul öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi amacıyla yarı-yapılandırılmış sorularla derinlemesine görüşmeler yürütülmüştür.

2.1. Araştırmanın Modeli

Okullarda sıklıkla karşılaşılan akran zorbalığının nedenlerini ortaya çıkarmak ve çözüm önerileri belirlemek amacıyla okul öncesi ve ilkökul öğretmenlerinin görüşleri alınarak yapılan bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilim deseni kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinde esas amaç, araştırma konusu ile ilgili gerçekçi ve betimsel bir sunumu okuyucuyla paylaşmaktır. Olgubilim araştırmalarında veri kaynakları, araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu yansıtabilecek birey ya da gruplar belirlenir ve olgu ile ilgili yaşadıkları deneyimlerin ortak anlamı tanımlanır (Creswell ve Poth, 2013; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu nedenle araştırmada okullarda akran zorbalığının nedenleri ve çözüm önerilerini belirlemede birincil veri kaynağı olan okul öncesi ve ilkökul öğretmenleri ile araştırma yürütülmüştür. “Olgubilim deseni, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Bize tümüyle yabancı olmayan, aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgubilim uygun bir araştırma zemini oluşturur” (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Olgu bilim desenine göre gerçekleştirilen çalışmalarda nicelikten çok niteliğe önem verilmektedir (Neuman ve Robson, 2014).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu; 2023-2024 eğitim öğretim yılında Samsun İli Bafra İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı okul öncesi ve ilkökullarda görev yapan okul öncesinde çalışan 27 ve ilkökulda çalışan 31 öğretmen olmak üzere toplam 58 öğretmenden oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemi ve buna bağlı olarak maksimum çeşitlilik örnekleme tekniği kullanılmıştır.

Bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Özellikler		N
Cinsiyet	Kadın	36
	Erkek	22
Medeni Durum	Bekâr	4
	Evli	54
Çalıştığı Okul Türü	Okulöncesi	27
	İlkökul	31
Mezuniyet Düzeyi	Yüksekokul	1
	Lisans	53
	Lisansüstü	4

Tablo incelendiğinde katılımcıların 36'sı kadın, 22'si erkek, 54 katılımcı öğretmenin evli, 4'ünün bekar olduğu görülmektedir. Katılımcıların 1'i yüksekokul, 53'ü lisans, 4'ü lisansüstü eğitimi mezunu olduğu, katılımcıların

21'i anaokulu 37'si ilkokulda görev yapmaktadır. Hizmet süreleri demografik değişkeni açısından ise 4 ile 45 yıl arasında kıdeme sahip oldukları görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Olgubilim araştırmalarında en çok veri toplama araçlarının başında görüşme gelmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formları görüşülen kişiye kendini ifade etme imkânı sağlamaktadır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2012). Görüşme formunun hazırlanmasında literatür taranmış, uzman görüşmeleri yapılmış ve bu görüşmeler sonucunda soru havuzu oluşturulmuş, gerekli düzeltmeler sonunda toplam dört sorudan oluşan görüşme formuna son şekli verilmiştir. Daha sonra çalışma grubunda olmayan dört okul öncesi ve sınıf öğretmeni ile görüşmeler yapılmış, kapsam açısından yeterliliğinin kontrolü sağlanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, nitel veri toplama tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Formun güvenilirliği için iki ön görüşme, pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulama sonrasında katılımcı öğretmenler ile önceden randevu alınarak görüşmeler yüz yüze yapılmış. Öğretmenler görüşme formundaki soruları kendi el yazıları ile yazarak doldurmuşlardır. Görüşmelerde ses kayıt cihazı ile kayıt yapılmaya katılımcı öğretmenler izin vermemişlerdir.

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde nitel veri çözümleme tekniği olarak betimsel analiz kullanılmıştır. Görüşme sırasında öğretmenler ile yüz yüze görüşmeler yapılmış katılımcılar sorulara yazarak cevap vermişlerdir. Gizliliği sağlamak açısından katılımcı öğretmenler için Ö1,Ö2,Ö3...kısaltmalar yapılarak gizlilik sağlanmıştır. Analiz yaparken, katılımcıların verdiği cevaplardan sonuçlar çıkarılmış ve bu sonuçlar yorumlanmıştır. Daha sonra veriler temalara göre gruplandırılmış ve tablolar oluşturulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Akran Zorbalığının Ne Olduğunu Açıklama

Öğretmenlere ilk olarak "Akran zorbalığı nedir?" sorusu sorulmuştur. Yanıtlar Tablo 2'de açıklanmıştır.

Tablo 2. Akran Zorbalığı Kavramına İlişkin Öğretmen Görüşleri

Kodlar	Öğretmen Kodu	N
Fiziksel, sosyal ve duygusal zarar verme çabası, saldırgan davranışlar	Ö1,Ö3,Ö9,Ö11,Ö12,Ö16,Ö19,Ö24,Ö25,Ö26/ Ö4,Ö7,Ö8,Ö10,Ö12,Ö14,Ö15,Ö21,Ö26,Ö28,Ö31	21
Sözlü ve fiziksel zarar verme çabası	Ö2,Ö7,Ö13,Ö14,Ö20,Ö21,Ö22/ Ö2,Ö3,Ö5,Ö9,Ö30	12
Akran Zorbalığı	Güçlünün güçsüze baskı kurması Ö5,Ö6,Ö23,Ö27/ Ö1,Ö6,Ö11,Ö13,Ö16,Ö17,Ö24,Ö25	12
Rahatsız edici davranışlar	Ö4,Ö10,Ö8/Ö18,Ö19,Ö20,Ö27	7
Tekrarlayan, sürekli olumsuz etkilere maruz kalma, saldırganlık	Ö15, Ö17, Ö18/Ö22,Ö23,Ö29	6

Tablo 2'ye göre öğretmenlerin, akran zorbalığının ne olduğu ile ilgili farklı görüş ve düşünceleri olduğu görülmektedir. Görüş belirten 21 katılımcı öğretmen fiziksel, sosyal ve duygusal zarar verme çabası, saldırgan davranışlar, 12 katılımcı öğretmen sözlü ve fiziksel zarar verme çabası, 12 katılımcı öğretmen gücünün güçsüze baskı kurması, 7 katılımcı öğretmen rahatsız edici davranışlar, 6 katılımcı öğretmen tekrarlayan, sürekli olumsuz etkilere maruz kalma, saldırganlık olduğunu söylemişlerdir.

Tablo 2'ye göre katılımcı öğretmenlerin sorulan soruya ilişkin cevaplarından alınan doğrudan alıntılar aşağıda yer almaktadır.

Ö1: "Birbirine yakın yaş grubu çocuklar, kişiler arasında fiziksel, psikolojik olarak birbirine karşı oluşturulmaya çalışılan baskı durumudur."

Ö8: "Akranlar arasında sık sık olarak fiziksel, duygusal ve sosyal olarak yaşanan saldırgan davranışlara denir."

Ö16: "Akran zorbalığı daha çok kendisinden büyük ya da yaşları yakın çocukların birbirlerine karşı istenmedik davranışlar göstermesidir."

Ö19: "Akran grubu içerisinde fiziksel, duygusal veya sosyal anlamda zarar verici ve tekrarlanan, saldırgan bir davranış biçimidir. Özellikle okul ve sınıf ortamlarında sıkça karşılaşılan bir problem olarak gözlemliyorum."

3.2. Sınıflarda Karşılaşılan Akran Zorbalığı Türleri

Öğretmenlere ikinci soru olarak "Sınıfınızda hangi tür akran zorbalıkları ile karşılaşıyorsunuz?" sorusu sorulmuş, buna ilişkin görüşler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Sınıflarda Karşılaşılan Akran Zorbalığı Türlerine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Kodlar	Öğretmen Kodları	N
Sosyal ve Fiziksel Zorbalık	Ö2,Ö6,Ö7,Ö9,Ö10,Ö11,Ö12,Ö13,Ö15,Ö16,Ö17,Ö22,Ö24,Ö25,Ö29,Ö31	16
Sosyal Zorbalık	Ö4,Ö5,Ö6,Ö9,Ö10,Ö11,Ö13,Ö15,Ö18,Ö19,Ö20,Ö21,Ö24,Ö27,Ö30	15
Fiziksel Zorbalık	Ö3,Ö4,Ö5,Ö7,Ö8,Ö17,Ö18,Ö20,Ö21,Ö23,Ö31	11
Sözel Zorbalık	Ö1,Ö2,Ö22,Ö23,Ö24,Ö26,Ö28	7
Duygusal Zorbalık	Ö12,Ö16,Ö26	3

Tablo 3'e göre sınıflarda karşılaşılan akran zorbalığı türlerine ilişkin soruya, öğretmenlerden 16 katılımcı öğretmen sosyal ve fiziksel zorbalık, 15 katılımcı öğretmen sosyal zorbalık, 11 katılımcı öğretmen fiziksel zorbalık, 7 katılımcı öğretmen sözel zorbalık, 3 katılımcı öğretmen duygusal zorbalık cevaplarını söylemişlerdir.

Tablo 3'e göre katılımcı öğretmenlerin sorulan soruya ilişkin cevaplarından alınan doğrudan alıntılar aşağıda yer almaktadır.

Ö2: "Ben büyüdüm, benim dediğim olur veya dediğini yaptırmak için küsmek, olumsuz yorum yapmak vb."

Ö9: "Birbirlerine saygı duymuyorlar. Herkes kendini daha üstün, çalışkan sanıyor. Bundan kaynaklı sözle şiddet uyguluyorlar. Ailelerin anlaşmazlıkları çocuklar arasında da şiddete zorbalığa sebep oluyor. (iki aile birbirini sevmiyor. Çocukların yanında bu konuşuluyor.)"

Ö10: "Özellikle erkek çocuklar oyun kurmak yerine kenarda sessiz sakin oyununu kuran ve oynayan çocukların oyununu bozma, vurma, oyuncakları dağıtma gibi davranışlar gösteriyorlar. Hiç sebepsiz arkadaşına çelme takıp, düşürme, arkadaşına sarılıp yere düşürme ya da bilerek arkadaşının bacağına basma gibi zorbalık davranışı gösteren çocuklar var."

3.3. Okullarda Akran Zorbalığının Nedenleri

Öğretmenlere üçüncü soru olarak "Okullarda akran zorbalığının nedenleri nelerdir?" sorusu sorulmuş ve bu konuda katılımcı öğretmenlerin görüşleri Tablo 4’de belirtilmiştir.

Tablo 4. Okullarda Akran Zorbalığının Nedenlerine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Kodlar	Öğretmen Kodları	N
Olumsuz aile tutumları, psikolojik durumlar ve üstünlük kurularak kendini kanıtama isteği	Ö1,Ö7,Ö10,Ö12,Ö17,Ö18,Ö28,Ö35,Ö42,Ö52,Ö57	11
Aile ve sosyal çevrenin olumsuz rol model davranışları	Ö4,Ö6,Ö11,Ö13,Ö21,Ö25,Ö34,Ö40,Ö42	9
Aile içi zorbalık, değer görmeme ve toplumsal baskı	Ö3,Ö4,Ö6,Ö15,Ö16,Ö22,Ö37	7
Şiddete maruz kalma, iletişim, sevgi ve öz güven eksikliği	Ö10,Ö16,Ö24,Ö27,Ö44	5
Ailede, sosyal çevrede zorbalığı hak görüp başkalarına uygulama isteği	Ö24,Ö25,Ö31,Ö45	4
Şiddet eğilimli oyunlar ve teknolojik bağımlılık	Ö9,Ö15,Ö26	3
Kıskançlık, paylaşamama	Ö2,Ö26,Ö27	3
Sosyo-ekonomik ve toplumsal yapı bozuklukları, yüksek ego	Ö5,Ö11	2
Arkadaş ortamı ve olumsuz davranışları rol model alma	Ö9,Ö19	2
Sosyal medya ve çevre etkisi	Ö3,Ö29	2
Kendini kabul ettirme çabası, akademik başarısızlık ile zorbalık ilişkisi	Ö12,Ö32	2
İstedğini yaptırmak ve bencillik	Ö17	1
Gruba kabul ettirme	Ö8	1
Öğrenilen davranış	Ö2	1
İdare-öğretmen-veli ve öğrenci iş birliğinin olmaması	Ö20	1
Erkek çocuklarının yetiştirilme tarzı	Ö5	1

Tablo 4’e göre okullarda akran zorbalığının nedenlerine ilişkin soruya, öğretmenlerden 11 katılımcı öğretmen olumsuz aile tutumları, psikolojik durumlar ve üstünlük kurularak kendini kanıtama isteği, 9 katılımcı öğretmen aile ve sosyal çevrenin olumsuz rol model davranışları, 7 katılımcı öğretmen aile içi zorbalık, değer görmeme ve toplumsal baskı, 5 katılımcı öğretmen şiddete maruz kalma, iletişim, sevgi ve öz güven eksikliği, 4 katılımcı öğretmen ailede ya da sosyal çevrede zorbalığa maruz kalma ve zorbalığı hak görüp başkalarına uygulama isteği, 3 katılımcı öğretmen şiddet eğilimli oyunlar ve teknolojik bağımlılık, 3 katılımcı öğretmen kıskançlık, paylaşamama ve sindirme, 2 katılımcı öğretmen sosyo-ekonomik ve toplumsal yapı bozuklukları, yüksek ego, 2 katılımcı öğretmen ailelerdeki ahlaki eğitim eksikliği ve dijital şiddet içeriklerini izleme, 2 katılımcı öğretmen

manevi değerlerin bilincinde ahlaki eğitim, 2 katılımcı öğretmen arkadaş ortamı ve olumsuz davranışları rol model alma, 2 katılımcı öğretmen zorbalığı doğru bulması, internet, sosyal medya ve çevre etkisi, 2 katılımcı öğretmen kendini kabul ettirme çabası, akademik başarısızlık ile zorbalık ilişkisi, 1 katılımcı öğretmen istediğini yaptırmak ve bencillik, 1 katılımcı öğretmen gruba kabul ettirme ve öz güven eksikliği, 1 katılımcı öğretmen eğitimsizlik, yetiştirme tarzı ve davranış bozuklukları, 1 katılımcı öğretmen farklılıkların ayırımında olmama, popülerlik isteği, 1 katılımcı öğretmen öğrenilen davranış, 1 katılımcı öğretmen idare-öğretmen-veli ve öğrenci iş birliğinin olmaması, 1 katılımcı öğretmen erkek çocuklarının yetiştirilme tarzı cevaplarını ifade etmişlerdir. Katılımcı öğretmenler genel olarak olumsuz aile tutumları, psikolojik durumlar ve üstünlük kurularak kendini kanıtlama isteği, aile ve sosyal çevrenin olumsuz rol model davranışları, aile içi zorbalık, değer görmeme ve toplumsal baskı, şiddete maruz kalma, iletişim, sevgi ve öz güven eksikliği nedenlerini söylemişlerdir. Katılımcı öğretmenlerin bir kısmı ailede ya da sosyal çevrede zorbalığa maruz kalma ve zorbalığı hak görüp başkalarına uygulama isteği, şiddet eğilimli oyunlar ve teknolojik bağımlılık, kıskançlık, paylaşamama ve sindirme, sosyo-ekonomik ve toplumsal yapı bozuklukları, yüksek ego, ailelerdeki ahlaki eğitim eksikliği ve dijital şiddet içeriklerini izleme, manevi değerlerin bilincinde ahlaki eğitim, arkadaş ortamı ve olumsuz davranışları rol model alma, zorbalığı doğru bulması, internet, sosyal medya ve çevre etkisi, kendini kabul ettirme çabası, akademik başarısızlık ile zorbalık ilişkisi nedenlerini ifade etmişlerdir.

Tablo 4'e göre katılımcı öğretmenlerin sorulan soruya ilişkin cevaplarından alınan doğrudan alıntılar aşağıda yer almaktadır.

Ö7: "Ahlak eğitiminin ailelerde doğru ve tam olarak verilmemesi, dijital şiddet vb. içerikli yayınlara yoğun maruz kalma."

Ö19: "Ailevi problemlerden, kendini güçsüz hissetmekten, internet ortamında oynadığı oyunlarda karşılaştıkları karakterleri örnek almaktan ya da arkadaş ortamında kendini değersiz ve kötü hissetmekten kaynaklanabilir."

Ö32: "Çocuğun arkadaşları üzerinde baskın olması, çocuğun liderlik özelliğinin fazla olması, aşırı baskıcı ailede yetişen çocuk olması, çocuğun bastırılmış duygularının ortaya çıkması, çocuğun psikolojik durumları, ailede yaşanan kavgalar, boşanmış ailede olan çocuk, arkadaşları tarafından sevilmeyen reddedilen çocuk olması."

Ö44: "Çevreden model alma (Aile, mahalle, dizi...), aileden sevgi, saygı, onay ve takdir görememe, akademik açıdan başarısızlık, sosyal aktivitelerden yoksunluk."

3.4. Akran Zorbalığının Çözümüne İlişkin Öneriler

Öğretmenlere dördüncü soru olarak "Akran zorbalığını en aza indirmek için çözüm önerileri nelerdir?" sorusu sorulmuş ve konuya ilişkin öğretmen görüşleri Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Akran Zorbalığının Çözümüne İlişkin Öğretmen Görüşleri

Kodlar	Öğretmen Kodları	N
Sosyal ve sportif aktivitelere yönlendirme	Ö1,Ö8,Ö9,Ö10,Ö11,Ö12,Ö15,Ö16,Ö24,Ö26,Ö38,Ö40	12
Aile ve çocuk eğitimi	Ö6,Ö8,Ö13,Ö14,Ö22,Ö27,Ö28,Ö31,Ö39	9
Otokontrol, sosyal ve psikolojik destek	Ö12,Ö15,Ö22,Ö29,Ö30,Ö33,Ö43	7
Aile ve çocuklarla psiko-drama çalışmaları	Ö7,Ö13,Ö25,Ö29,Ö33,Ö43	6
Zorbalık kaynağını bulma	Ö9,Ö16,Ö18,Ö23,Ö50	5
Sosyal ve görsel medya, afişler kullanma, şiddet içerikli yayımlar kullanmama	Ö3,Ö7,Ö12,Ö24,Ö42	5

Aile-öğretmen-rehber öğretmen iş birliği	Ö1,Ö2,Ö15	3
Olumlu sınıf iklimi, iyiyi ve güzeli övmek	Ö7,Ö13,Ö19	3
Anne-babanın örnek rol-model davranışları	Ö5,Ö21	2
Zorbalık riskini azaltma mücadelesinde kararlı tutum	Ö25,Ö44	2
Bireysel görüşme, çocuğu anlayıp empati yapabilmek	Ö4,Ö7	2
Zorbalıkları bildirmek ve saklamamak	Ö26,Ö29	2
Aile içi iletişim ve teknoloji kullanımını kısıtlama	Ö10,Ö13	2
Kuralları açık belirleme, yaptırım uygulama ve güzel davranışı ödüllendirme	Ö24,Ö35	2
Uzman görüşü alma ve rehber öğretmenle iş birliği	Ö7	1
Akranları ile olumlu ilişkiler	Ö10	1
Özel eğitim atölyeleri birimleri kurma, öz güven artırıcı çalışmalar ve farkındalık oluşturma	Ö19	1
Anında müdahale ve okul dışı kurumlardan yardım alma	Ö20	1
Veli-okul ilişkisi ve ailenin çocuklara ayırdığı zaman	Ö22	1
Sosyal duygusal beceri gelişimi	Ö23	1

Tablo 5'e göre akran zorbalığını en aza indirmek için çözüm önerilerine ilişkin soruya, öğretmenlerden 12 katılımcı öğretmen sosyal ve sportif aktivitelere yönlendirme, iletişim, empati geliştirme, kendilerini ifade edecekleri ortam sağlama, 9 katılımcı öğretmen aile ve çocuk eğitimi, 7 katılımcı öğretmen otokontrol, sosyal ve psikolojik destek, 6 katılımcı öğretmen aile ve çocuklarla psiko-drama çalışmaları, olumlu sınıf iklimi, iyiyi ve güzeli övmek, 5 katılımcı öğretmen zorbalık kaynağını bulma, nedenlerini konuşma, 5 katılımcı öğretmen şiddet içerikli yayımlar kullanmama, afişler ve görseller kullanarak sorunlara dikkat çekme, 3 katılımcı öğretmen gözlem-inceleme-anında müdahale, 3 katılımcı öğretmen aile-öğretmen-rehber öğretmen iş birliği, ikna edici konuşma, 3 katılımcı öğretmen olumlu sınıf iklimi, iyiyi ve güzeli övmek şeklinde açıklamışlardır.

Katılımcı öğretmenlerin bir kısmı, anne-babanın örnek rol-model davranışları, zorbalık riskini azaltma mücadelesinde kararlı tutum ve tavır takınma, doğru davranışı takdir etme, iletişim, farkındalığı artırmak, bireysel görüşme, çocuğu anlayıp empati yapabilmek, sosyo-ekonomik durum incelemesi ve ekonomik düzeyin yükseltilmesi, zorbalıkları bildirmek ve saklamamak, aile içi iletişim, teknoloji kullanımını kısıtlama, okul kurallarını açıkça belirleme, yaptırım uygulama ve güzel davranışı ödüllendirme şeklinde ifade etmişlerdir.

Katılımcı öğretmenlerin daha az bir kısmı ise uzman görüşü alma ve rehber öğretmenle iş birliği, özel eğitim atölyeleri birimleri kurma, öz güven artırıcı çalışmalar ve farkındalık oluşturma, anında müdahale ve okul dışı

kurumlardan yardım alma, veli-okul ilişkisi ve ailenin çocuklara ayırdığı zaman, sosyal duygusal beceri gelişimi çözüm önerilerini söylemişlerdir.

Çözüm önerilerine ilişkin olarak katılımcı öğretmenler genel olarak sosyal aktivitelere yönlendirme, iletişim, empati geliştirme, kendilerini ifade edecekleri ortam sağlama, aile ve çocuk eğitimi, aile ve çocuklarla psiko-drama çalışmaları, olumlu sınıf iklimi, iyiyi ve güzeli övmek, zorbalık kaynağını bulma, nedenlerini konuşma, gözlem-inceleme-anında müdahale ve toplumsal normların benimsenmesi, aile-öğretmen-rehber öğretmen iş birliği, ikna edici konuşma, olumlu sınıf iklimi, iyiyi ve güzeli övmek şeklinde öneri belirtmişlerdir. Okullarda akran zorbalığını en aza indirmek için çözüm önerilerine ait doğrudan alıntılar aşağıda yer almaktadır.

Ö4: "Sürekli gözlem, inceleme, dinleme, rehber öğretmen, müdür yardımcısı, müdür, nöbetçi öğretmen okul içi ve bahçesinde gözlem inceleme dinleme yapmalı."

Ö12: "Sosyal medya kısıtlaması ile sosyal aktivite hayatlarına dahil edilerek; üretmenin keyfini sürebilecekleri alanlara yönlendirilerek takdir edilmeli, başta aileler olmak üzere düzenli ve zorunlu psikolojik terapi seansları düzenlenmeli, hayatta 4 yanlış bir doğruyu götürmemeli; 4 doğru bir yanlış doğru yapmalı bakış açısıyla yaklaşılmalıdır."

Ö19: "Öncelikle akran zorbalığı önemslenmeli ve görmezden gelinmemeli, akran zorbalığı ile ilgili özel eğitim atölyeleri vb. birimler kurulabilir, akran zorbalığı ile alakalı özellikle ebeveynlere mutlaka sık sık bilgilendirici eğitimler verilmeli, okul ve sınıf panolarında durumla ilgili görsel, yazı, etkinlik vb. bulundurulmalı, zorba olan öğrencilerle birebir ilgilenilmeli, farkındalık oluşturulmalı, ailesiyle birlikte çözüm üretilmeli, zorbalığa uğrayan öğrencilerle de ayrıca ilgilenilip öz güvenini artırıcı ve kendisine saygısını yükseltici çalışmalar yapılmalıdır."

Ö23: "Şu an için çözüm önerileri konusunun bizleri (öğretmenler) aştığını düşünüyorum. Anne-baba ve aile eğitimleri verilmeli. Aile içi şiddet ve olumsuzlukların ortadan kaldırılması gerekir. Bunun için ailelerin gelir seviyelerinin yükseltilmesi, yoksulluğun azaltılması gerekir. Başarılar dilerim."

Ö27: "Aile ile iletişime geçilerek iş birliği sağlanmalı, ebeveynlerin çocuk ile güzel ilişki kurmaları ve birlikte güzel vakit geçirmeliler. Tablet ve telefon konusunda sınırlama koymalılar. Çocuk ailesiyle arkadaşlarını ziyaret edebilir ve birlikte farklı aktiviteler gerçekleştirebilirler."

Ö30: "Akran zorbalığı ile ilgili yukarıda belirttiğim nedenler olumsuz görüldüğü anda, sığağı sığağına önemslenmeli okul idaresi, veli, öğretmen iş birliği ile ele alınmalı. Çözüm yolları belirlenerek uygulamaya koyulması gerekir. Veli toplantılarında bireysel veya toplu olarak anlatılmalı, öğrencinin evde de veya yakın çevresindeki akranlarına aynı olumsuz davranışların meydana gelmemesi için velinin de aktif olması sağlanmalıdır."

Ö42: "Sakin kalarak, o ortamdan uzaklaşarak, zorbalığa uğradığımızı düşündüğümüz zaman ve durumları yakınlarımıza bildirerek. Mümkün olduğunda zorbalığa uğrayacağımızı düşündüğümüz durumlardan uzak durarak. Zorbalığa uğradığımız kişi eğer akranımızsa onunla baş etme yolları aranabilir. Eğer bizden büyüğe yakınlarımıza ve ilgili yerlere bildirmeliyiz."

Ö50: "Okul-aile-öğrenci iş birliği içinde hareket etmeli. Asla zorbalığa göz yumulmamalı. Öğrenci ve velilere eğitimler verilmeli."

4.TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışma akran zorbalığının nedenleri ve çözüm önerilerine ilişkin anaokulu ve ilkokullarda görev yapan okul öncesi ve ilkokul öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. 2023-2024 eğitim öğretim yılında Samsun ili Bafra ilçesinde MEB'e bağlı anaokulu ve ilkokullarda görev yapan okul öncesi ve ilkokul öğretmenlerinin görüşlerine göre veriler toplanmış ve bu veriler analiz edilerek elde edilen sonuçlar aşağıda açıklanmıştır.

4.1. Akran Zorbalığının Ne Olduğuna İlişkin Sonuçlar

Öğretmenlerin genel olarak akran zorbalığı kavramını; fiziksel, sosyal ve duygusal zarar verme çabası, saldırgan davranışlar, sözlü ve fiziksel zarar verme çabası, güçlünün güçsüze baskı kurması şeklinde

kavramsallaştırmışlardır. Katılımcı öğretmenlerden bazıları ise akran zorbalığını; rahatsız edici davranışlar ve tekrarlayan, sürekli olumsuz etkilere maruz kalma, saldırganlık şeklinde ifade etmişlerdir. Akran zorbalığının ne olduğuna ilişkin sonuçlara bakıldığında öğretmenlerin çoğunun akran zorbalığının öğrenciler için hatta kurum ve çalışanlar için ciddi olumsuz bir durum olduğu ve öğrencilerin akranlarıyla beraber vakit geçireceği düşünüldüğünde genellikle her türlü zararlı davranış olduğu, güçlünün güçsüzün üstünde baskı kurmaya çalıştığı ve önemi alınmazsa tekrarlayan sürekli bir olumsuzluk olduğu söylenebilir. Katılımcı öğretmenlerin konu ile ilgili görüşleri incelendiğinde, ilkokulda öğrencilerin okul öncesine göre gelişim açısından daha büyük oldukları için ilkokulda okul öncesine göre güçlünün güçsüze baskı kurmaya çalıştığını ve fiziksel zorbalığın büyüdükçe arttığı söylenebilir. Alanyazında akran zorbalığı; çocuk ve ergenle aynı yaş grubunda olan kişilerin birbirlerine veya tek bir kişiye karşı fiziksel, sözel, davranışsal olarak kışkırtıcı, zarar verici ve saldırgan davranışlarda bulunmasıdır (Demir ve Küçük, 2020). Yani akranların birbirine her türlü kışkırtıcı ve saldırgan davranışlarla zarar vermesidir. Tanımlardan da anlaşıldığı üzere akran zorbalığının ilkokuldan değil de okul öncesinden başladığı görülmektedir. Katılımcı öğretmenlerin akran zorbalığının ne olduğuna ilişkin görüşleri gerek literatür ve bir çok araştırma görüşleriyle benzerlik göstermektedir. Alper'in (2008), Banks'ın (1997), Wolke ve diğerlerinin (2001) akran zorbalığı ile ilgili çalışmalarında akran zorbalığı kavramını; bireysel ya da grup olarak öğrencilerin daha güçsüz olanlara kasıtlı ve devamlı şekilde, fiziksel ve sözel olarak zarar verme, dışlama, tehdit, alay etme, kurban ve eşyaya zarar verme, kurbanlara stres, korku ve acı çektirme şeklinde bir saldırganlık biçimi olarak belirtmişlerdir. Mehtar, (2020), Olweus, (1999) ve Pişkin (2002) de akran zorbalığını benzer şekilde açıklamışlardır. Tepetaş, Akgün ve Akbaba Altun (2010) çalışmalarında, öğretmenlerin zorbalık davranışlarını daha çok fiziksel şiddet ve söz dinlemezik, nadiren ise sözel ve psikolojik zorbalık olarak tanımladıkları belirlenmiştir. Bu bağlamda literatürde yer alan akran zorbalığı kavramı ile bu araştırma sonuçlarında öğretmenlerin kavramlaştırdığı akran zorbalığı kavramları benzerlik göstermektedir. Başka bir ifade ile katılımcı öğretmenlerin akran zorbalığı kavramını literatürde belirtildiği şekliyle algıladıkları söylenebilir. Ayrıca Şahin, Demirağ ve Aykaç (2009) araştırmasında; okul öncesi öğretmenlerinin zorbalığı tanımlarken özellikle fiziksel zorbalık davranışına vurgu yaptıkları ve öğretmenlerin bu kavramı kaba kuvvet, hakkını şiddet ile aramak olarak betimlediklerini belirtilmiştir. Mevcut çalışmada ise farklılığa dikkat çekilerek öğretmenlerin zorbalık davranışlarını tanımlarken fiziksel zarar verme davranışlarına ek olarak sosyal ve duygusal zarar verme davranışlarına daha fazla vurgu yaptıkları görülmüştür. Danacı ve Çetin (2016) çalışmalarında benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Okul öncesi öğrencilerinin daha çok fiziksel zorbalık davranışlarına ve buna ek olarak dışlama ve alay etme gibi duygusal ve sosyal zorbalık davranışlarına maruz kalması sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmacıların yaptıkları gözlemlerle birlikte, öğretmenlerin zorbalık olarak tanımlayamadıkları bazı davranışların çoğunlukla zorbalık niteliği taşıyan davranışlar oldukları saptanmıştır. Böyle bir durumla okullarda yaşanan bu türden olumsuzlukların davranış bozukluklarına bağlı olarak oluşan bir saldırganlık biçimi mi yoksa farklı amaçlar taşıyan ve sistematik olarak geliştirilen akran zorbalığı mı olduğunun tespit edilmesinin önemini ifade etmektedir. Mevcut çalışmada tanımlanan akran zorbalığıyla ilgili bazı öğretmenlerin güçler arasındaki eşitsizlikten bazı öğretmenlerin de süreklilik arz eden bir durumun olması gerektiğinden bahsettiği görülmektedir. Akran zorbalığının katılımcılar tarafından tanımlanmasında yaşanan güçlünün, öğretmenlerin akran zorbalığına tam anlamda doğru bir yaklaşım geliştiremedikleri olarak düşünülmesi de konunun uzmanlarından gerekli desteğin alınması gerektiğinin önemine de ayrıca işaret etmektedir. Bu sebeple akran zorbalığının ne olduğu doğru tanımlanırsa ve bu alanda farkındalık olursa okullarda akran zorbalığı en aza indirilerek, doğru iletişim şekilleriyle huzurlu bir ortam sağlanmış olur.

4.2. Sınıflarda Karşılaşılan Akran Zorbalığı Türlerine İlişkin Sonuçlar

Katılımcı öğretmenler sınıflarda karşılaşılan akran zorbalığı türlerinin çoğunu sosyal, fiziksel ve sözel zorbalık şeklinde açıklamışlardır. Öğretmenlerden bazıları ise bir başka zorbalık türü olan duygusal zorbalığa vurgu yapmışlardır. Sınıflarda karşılaşılan akran zorbalığı türlerine ilişkin sonuçlara bakıldığında okul öncesi ve ilkokul döneminde aynı zorbalık türlerinin hakim olduğu ifade edilebilir. Bu araştırmanın akran zorbalığı türlerine ilişkin bulguları ile yapılan birçok araştırma bulguları benzerlik göstermektedir. Yapılan alanyazın taramasında akran zorbalığı öğrencilerin karşısına çeşitli türlerde çıkmaktadır. Akran zorbalığı, türlerine göre incelendiğinde; duygusal, fiziksel, sözlü, siber, cinsel, etnik ve homofobik akran zorbalığı türlerinde sınıflandırılabilir (Gültekin, 2003; Keskin, 2010; Kocatürk, 2014; Sezen, 2018; Şahin ve Doğan, 2018). Yani akran zorbalığı okul öncesinden başlayarak, ilkokul ve diğer sınıf düzeylerinde farklı türlerde ortaya çıktığı ve okul öncesi ve ilkokul düzeyinde de daha çok fiziksel, sosyal, sözel ve duygusal türde görüldüğü saptanmıştır. Bu araştırma sonucunda öğretmenlerinin sınıflarında ve okullarda karşılaştıkları akran zorbalıkları türlerinin en fazla sosyal zorbalık, devamında sırasıyla fiziksel zorbalık, sözel zorbalık ve en az diğer zorbalıklar olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca öğretmenler diğer akran zorbalıklarının en fazla oyuna almama, dalga geçme, tehdit etme, küçük düşürme, küsme, arkadaş grubuna almama

gibi sosyal zorbalıklar, vurma, saçını çekme, iterek düşürme, kavga etme, eşyalarını zorla alma gibi fiziksel zorbalıklar ve hakaret etme, küfür etme, lakap takma, alay edip gülme, bağırma, iftira atma, arkasından konuşma, sataşma, tehdit etme gibi sözel zorbalıklar şeklinde belirtmişlerdir. Alanyazın taramasına bakıldığı zaman Kapçı (2004) ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada, Çınkır (2006) ve Pişkin'in (2002) araştırmalarında öğrencilerin çoğunluğunun fiziksel (itme, tekme ya da tokat gibi), sözel (ad takma, alay etme, küfür etme), duygusal (gruptan dışlama, küçük düşürme gibi) ve cinsel (sarkıntılık, elle rahatsız etme gibi) zorbalık çeşitlerine maruz kaldıkları sonucuna varmışlardır. Bu araştırmalar mevcut araştırmalar ile benzerlik göstermekte ve genel olarak öğretmenlerin benzer zorbalık türleriyle karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Mevcut çalışmada ise farklılığa dikkat çekilerek öğretmenlerin sınıflarında karşılaştıkları akran zorbalığı türlerine öncelikle okul öncesinde olmak üzere ilkokulda da sosyal zorbalığın ilk sırada olduğu görülmektedir. Bu araştırmada günümüzde artık sosyal zorbalık denilen ve çoğu kişi tarafından fark edilmeyen bir zorbalık türünün oluşmaya başladığını göstermektedir. Fiziksel zorbalık ile sözel zorbalık belirgin bir şekilde ayrılmamaktadır. Bu durum da öğrenciler büyüdükçe fiziksel zorbalığa daha çok başvurduklarını göstermektedir. Fakat bu araştırma okul öncesinde de fiziksel zorbalığın sözel zorbalıkla aynı düzeyde hakim olduğunu, bu durum da fiziksel zorbalığın okul öncesi yaşına kadar düştüğünü göstermekte ve farklı bir durumu ifade etmektedir. Burada, şiddete maruz kalan bireyde bıraktığı izler açısından, fiziksel şiddetin, sözel ve duygusal şiddete göre daha ölçülebilir somut bir şekilde net ifade edilebilir olması sebebiyle, ilk söylenen şiddet türü olduğu söylenebilir. Çınkır ve Kepenekçi'nin (2003) yaptığı araştırmada, Turan, Çubukçu ve Girmen (2010), Uz-Baş ve Kabasakal'ın (2010) araştırmalarında öğrencilerin en çok fiziksel şiddet türündeki davranışlarla karşılaştıkları ve bu davranışlara maruz kaldıkları saptanmıştır. Bu araştırmaya göre, lakap takma, alay edilme, kırıncı konuşma, takılma, laf atma, hakaret etme, küfür, tehdit edilme, kızma, bağırma ve benzeri davranışları içeren sözel şiddetin öğrenciler arasında görülen ikinci türdeki en yaygın şiddet davranışları olduğu görülmüştür. Alan yazındaki bazı araştırmalarda ise, farklı olarak öğrenciler arasında yaşanan sözel şiddetin fiziksel şiddetten daha geniş olduğu sonucu tespit edilmiştir. Çubukçu ve Dönmez'in (2012) okul yöneticileri ile yaptığı araştırmasında, öğrenciler arasında en sık sözel şiddetin daha sonra ise fiziksel şiddetin yaşandığı yönünde görüş belirttikleri; mevcut araştırmada katılımcı öğretmenler bu araştırmalarla benzer olarak okul öncesinde sözel zorbalığın, fiziksel zorbalıktan daha çok uygulandığını fakat ilkokul boyutunda farklı olarak, fiziksel zorbalığın sözel zorbalıktan daha çok uygulandığını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin okullarda yaşanan zorba davranışları rapor ederken fiziksel ve sözel zorba davranış türleri oranlarının yüksek olduğunu gösteren araştırma sonuçları ile bir açıdan benzerlik göstermektedir.

4.3. Akran Zorbalığının Nedenlerine İlişkin Sonuçlar

Araştırmaya katılan öğretmenler akran zorbalığının nedenlerini; olumsuz aile tutumları, psikolojik durumlar ve üstünlük kurularak kendini kanıtlama isteği, aile ve sosyal çevrenin olumsuz rol model davranışları, aile içi zorbalık, değer görmeme ve toplumsal baskı, şiddete maruz kalma, iletişim, sevgi ve öz güven eksikliği şeklinde belirtmişlerdir. Öğretmenlerden bazıları ise akran zorbalığının nedenlerini; ailede ya da sosyal çevrede zorbalığa maruz kalma ve zorbalığı hak görüp başkalarına uygulama isteği, şiddet eğilimli oyunlar ve teknolojik bağımlılık, kıskançlık, paylaşamama ve sindirme, sosyo-ekonomik ve toplumsal yapı bozuklukları, yüksek ego, dijital şiddet içeriklerini izleme, arkadaş ortamı ve olumsuz davranışları rol model alma, zorbalığı doğru bulması, internet, sosyal medya ve çevre etkisi, kendini kabul ettirme çabası, akademik başarısızlık ile zorbalık ilişkisi şeklinde açıklar iken öğretmenlerden bazıları da istediğini yaptırmak ve bencillik, gruba kabul ettirme ve öz güven eksikliği, eğitimsizlik, yetiştirme tarzı ve davranış bozuklukları, toplumdaki ahlaki inancın yok olması, empati eksikliği, farklılıkların ayırımında olmama, popülerlik isteği, öğrenilen davranış, yeterli bilgilendirme yapılmaması, idare-öğretmen-veli ve öğrenci iş birliğinin olmaması, erkek çocuklarının yetiştirilme tarzı şeklinde ifade etmişlerdir. Akran zorbalığının nedenlerine ilişkin sonuçlara bakıldığında okul öncesi ve ilkokul döneminde de genellikle nedenlerin aynı olduğu ve çocuğun ilk yuvası olan aile kavramının en temel neden olduğu, ailede zorbalık gören ya da ailenin içinde yaşanan her türlü problemin çocukta etkili olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca sonuçlar bize öğrencilerin sosyalleşmesinde en temel yer olan okullara gelmesiyle ve böylece topluma karışan çocuğun akran zorbalığının nedenleri arasında toplum baskısı nedeni de bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer en önemli neden de günümüz teknolojik çağın problemi olan dijital, internet ve teknolojinin getirdiği problemleri de akran zorbalığının nedenlerinden biridir. Akran zorbalığının sebeplerini Keskin (2010), çocuğun ebeveynlerinden almış olduğu genetik özellikler, okul ortamı, medya, çocuğun cinsiyeti, yaşı, sosyoekonomik durum ve çocuğun şahsi özellikleri olarak sıralamıştır. Zorba çocuklar ise en önemli neden olan aile ortamında zorbalığa maruz kaldığı için zor durumlardan nasıl kurtulacağını iyi bilen, kaygı düzeyleri düşük, zorbalığa uğradıkları için artık çevrelerine bilerek ve isteyerek zarar veren, karşısındakine güçlü görünmeyi amaçlayan ve güçsüzlüğünü karşı tarafa belli etmemek için güçlü görünmeyi şiddetle, baskıyla yapacağını düşünen saldırgan davranışlara sahip

bireyler olarak tanımlamıştır. Bu tanımdan yola çıkarak akran zorbalığının ortaya çıkmasında aile, okul ortamı, medya, sosyoekonomik durum ve kişilik yapısı gibi nedenlerin olduğu ve yapılan araştırma sonuçlarına göre ise en temel nedenin aile olduğu ve genellikle hem aile hem de okulda güvenli ortamda yaşamayan, zorbalığa maruz kalan çocukların akranlarına güçlü görünmek amacıyla bu davranışları sergileyen kaygı düzeyleri düşük çocukların, saldırgan davranışlarda bulunduğu söylenebilir. Ayrıca bu nedenlere ek olarak, öğrencilerin zorbalığa uğrayıp uğramama konusunda cinsiyetleri, yaşları, aile yapıları ve çocuğun şahsi özellikleri gibi çeşitli faktörler de önemli ve belirleyici bir rol oynamaktadır. Çıkan sonuçlara göre akran zorbalığının nedenlerinin bilinmesi de beraberinde çözmek için nereden başlanması ve sorunun kökenine inilmesi açısından önemli olduğunu da ortaya koymuştur.

Bu çalışmada akran zorbalığını en çok anne baba ve öğretmen tutumlarının etkilediği bulunulmuştur. Yapılan bu çalışmada, aile faktörü akran zorbalığı ve istenmeyen davranışların görülmesinde ön plana çıkmakta ve yapılan araştırmalarla örtüşmektedir. Şöyle ki Akman, Yıldız ve Akyol (2018) çalışmasında bu araştırma sonuçlarına benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Okul öncesi öğretmenleri tarafından bireylerin zorbalık davranışı gösterme nedenlerini çoğunlukla ailesel faktörlere dayalı olarak açıklandığı görülmektedir. Yine aynı çalışmada, zorbalığın nedeninin ailesel faktörlerden kaynaklandığını düşünürken; bireylerin kurban olma nedeninin ise kişisel etkenlerden kaynaklandığına inanmaları da çalışmanın ilgi çekici yanına vurgu yapmaktadır. Bu araştırma sonuçları ile mevcut araştırma sonuçları örtüşmektedir. Mevcut araştırma sonuçlarında da çocukların akran zorbalığını uygulama nedenlerinin çoğunlukla ailesel etkenlerden, buna ek olarak bireylerin zorbalığa maruz kalıp kurban olma sebeplerinin ise çoğunlukla kişisel özelliklerden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Akpınar'ın(2022) araştırması ile bu çalışma benzerlik göstermektedir. Araştırmada akran zorbalığının sebeplerini; ailenin çocuğu ile ilgilenmemesi, ailenin çocuğa şiddet uygulaması, ailede sevgi, şefkat yoksunluğu, daha önce kendisi de zorbalığa maruz kalma, aile içi huzursuzluk, TV'lerde yayınlanan şiddet içerikli dizi ve filmler, öğrenciler arası rekabet ve çekişme, kendini ifade edememe ve davranış bozukluğu olarak ifade etmişlerdir. Alanyazın taramasına bakıldığı zaman mevcut araştırma ile bu araştırma sonuçları örtüşmektedir. Şöyle ki benzer şekilde Dölek (2001) araştırmasında, anne ve babaların ilgisiz tutumu, çocukların ailelerinde ilgi ve sevgi görememeleri nedenleriyle çocukların kendilerini kabul ettirmek için diğer çocuklara karşı zorbaca davranışlara başvurdukları tespit edilmiştir. Benzer şekilde Gültekin ve Akduman (2010), Çubukçu ve Dönmez (2012) çalışmalarında, aile yapısının akran zorbalığı üzerinde önemli bir etken olduğunu ve öğretmenlerin okulda yaşanan şiddetin yoğun olarak aile içi şiddetten etkilendiğini ifade etmişlerdir.

4.4. Akran Zorbalığının Çözümüne İlişkin Sonuçlar

Öğretmenlerin akran zorbalığını en aza indirmek için çözüm öneri olarak; öğrencileri sosyal ve sportif aktivitelere yönlendirme, iletişim, empati geliştirme, kendilerini ifade edecekleri ortam sağlama, aile ve çocuk eğitimi, aile ve çocuklarla psiko-drama çalışmaları, olumlu sınıf iklimi, iyiyi ve güzeli övmek, zorbalık kaynağını bulma, nedenlerini konuşma, gözlem-inceleme-anında müdahale ve toplumsal normların benimsetilmesi, aile-öğretmen-rehber öğretmen iş birliği, ikna edici konuşma, olumlu sınıf iklimi, iyiyi ve güzeli övmek şeklinde açıklamışlardır. Katılımcı öğretmenlerden bazıları da; anne-babanın örnek rol-model davranışları, zorbalık riskini azaltma mücadelesinde kararlı tutum ve tavır takınma, nedenleri tespit etme ve çözüme, doğru davranışı takdir etme, iletişim, birey-aile ilişkisi sorunlarını çözmek, farkındalığı artırmak, ortak çözümler üretmek ve mesleki bilgiyi artırıcı yayınları takip etmek, bireysel görüşme, çocuğu anlayıp empati yapabilmek, sosyo-ekonomik durum incelemesi ve sosyo-ekonomik düzeyin yükseltilmesi, zorbalıkları bildirmek ve saklamamak, aile içi iletişim, teknoloji kullanımını kısıtlama, manevi ödül, pekiştirme ve beden dili kullanma, yetişkine, öğretmene başvurma ve bilgi verme, toplum ve okul kuralları belirleme, yaptırım uygulama ve güzel davranışı ödüllendirme derken daha az bir kısmı değerler eğitimi, izlediği ve oynadığı oyunlara sınırlama getirme, uzman görüşü alma ve rehber öğretmenle iş birliği, akranları ile olumlu ilişkiler, yapılan davranışın kabul görmediğini hissettirmek, özel eğitim atölyeleri birimleri kurma, öz güven artırıcı çalışmalar ve farkındalık oluşturma, anında müdahale ve okul dışı kurumlardan yardım alma, veli-okul ilişkisi ve ailenin çocuklara ayırdığı zaman, sosyal duygusal beceri gelişimi, sosyal ve görsel medya, afişler kullanma, eğitim sisteminde iyileştirme ve şiddet içerikli yayınların kaldırılması, otokontrol, psikolojik ve sosyal destek, bilinçlendirici televizyon programları, iyi bir sınıf yönetimi, sınıf tekrarı yaptırmama, arkadaş gruplarında aidiyet duygusu geliştirme, şiddeti öğretmene bildirme şeklinde ifade etmişlerdir. Yapılan araştırma sonucuna göre katılımcı okul öncesi ve ilkökul öğretmenlerinin akran zorbalığını en aza indirmek için çözüm önerileri ile ilgili olarak genel anlamda sorunun nedenine yönelinmesi ve sorunun çözümünün buradan başlaması gerektiği ifade edilmiştir. En temel nedenin de yine araştırma sonuçlarına göre aile faktörü, öğrencinin toplum baskısı, psikolojik durumu ve teknolojinin yanlış kullanımı olarak belirlenmiştir. Bu ve diğer nedenlerin akran zorbalığının oluşmasına ve artmasına neden olduğu ifade edilmiştir. Akran zorbalığını en aza indirmek için

çözüm önerileri üzerine araştırma sonuçlarına bakıldığı zaman okul öncesinde rol model olunması ve öğrencileri sosyal ve sportif faaliyetlere yönlendirilmesi ve empati geliştirici etkinlikleri ile farkındalık oluşturulmasının gerektiği ifade edilmektedir. Alanyazın taramasına bakıldığı zaman zorba davranışlarını konu alan çalışmaların ışığında, akran zorbalığının önemi, davranışların meydana getirdiği zararlarını önlemeye çalışmak ya da en aza indirmek amacı ile zorbalığı önlemeye ve müdahaleye yönelik programlar geliştirilmeye başlanmıştır. Zorbalık davranışlarını önlemek amacıyla okul yaklaşımına dayalı modelde zorba davranışlarını azaltmak, zorba/kurban oluşturan problemlerini önlemek ve devamında da önlemleri alınmazsa okulda oluşabilecek yeni problemleri önlemek şeklinde üç hedefi belirtilerek akran zorbalığı sorununa bütüncül olarak bakılması sağlanmaktadır. Bu programların içeriğinde okulda yaşanan zorbalık davranışlarını azaltmaya yönelik planlanan uygulamalarının neler olacağı yönünde iyi bir planlama yapılması ve bu planın ve programın temelinde; öğretmen, veli ve öğrencilere yönelik anketler, bilgilendirici seminerler, öğretmen ve veli görüşmeleri, telefon görüşmeleri, okul oyun ortamlarının geniş çapta düzenlenmesinin olması gerektiği, sınıf düzeyindeki programlara dayalı modelde ise; sınıf toplantılarının yapılması, zorbalık davranışının oluşma durumuna karşı sınıf içi kurallar oluşturulması ve bu kuralların öğrenciler ile beraber belirlenmesi, öğrencilerin zorbalık hakkında bilgilendirilmesi ve öğretmen ve veli görüşmelerinin sık sık düzenli olarak yapılmasının gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bireysel düzeydeki programlarda ise; zorbalık davranışı gerçekleştiren zorba ve buna maruz kalan kurban olan kişiler ile ciddi anlamda bireysel görüşmelerin yapılması, zorba ve kurban olan kişilerin velileri ile görüşülmesi, bu durumu yaşayan öğrenci ve velilere gerekli yardımın sağlanması şeklinde psiko-sosyal destek verilmesi ve gerekirse sınıf veya okul değişikliği yapılması girişimleri yer almaktadır (Olweus, 1993). Bu çalışmada da zorbalığı önlemeye yönelik geliştirilen okul, sınıf ve bireysel düzeyde uygulanan modele ilişkin neler yapılabileceğini belirtmektedir.

Bu araştırma sonucunda da çözüm önerilerinin yukarıda belirtilen modele benzer yönleri olduğu çeşitli görüşler ile vurgulanmıştır. Katılımcıların sorulara verdikleri cevaplara bakıldığında akran zorbalığını ne kadar önemsedikleri görülür iken birçok kişi de okullarda zorbalığı sorun olarak görmemektedir. Öncelikle akran zorbalığını bir sorun olarak belirlenmesi, soruna yönelik önleyici çalışmaların yapılması ve uygulanabilecek etkili müdahale programlarının geliştirilmesi için yöneticilere, öğretmenlere ve velilere önemli görevler düşmektedir (Çınkır ve Kepenekçi, 2003; Çitemel, 2014). Bu sebeple okullarda yöneticilerin katılımcı olarak katıldığı akran zorbalığı konusunda araştırmalar yapılması önerilebilir. Bu araştırmanın bulgusunun önceki araştırmaların bulguları ile örtüştüğü söylenebilir. Şöyle ki Atış Akyol vd. (2018) öğretmenlerin zorbalıkla mücadele ederken en fazla aileler ve rehberlik servisleriyle iş birliği yapılması gerektiği şeklindeki bulgu mevcut araştırma sonucuyla benzerlik göstermektedir. Benzer şekilde Sezgin (2018) okul öncesi öğretmenleri ile yaptığı çalışmada ve Çarkıt ve Bacanlı'nın (2020) yaptığı araştırmaya katılan öğretmenler zorbalık davranışları ile karşılaştıklarında en çok aile ile konuşarak akran zorbalığı ile nasıl baş edileceği ve çözüm önerileri kapsamında aile eğitimi konusuna ve bu kapsamda aile ile iş birliği yapılması gerektiğine vurgu yapması yine bu araştırma sonucu ile benzerlik göstermektedir. Benzer bir çalışmada Atış, Akyol ve diğerleri (2018) de öğretmenlerin sınıftaki etkinliklerini okul ve aile iş birliğini sağlayacak şekilde çeşitli uygulamalarla düzenlenmesi gerektiği şeklinde önerilerde bulunulmuştur. Bu araştırma sonucunda akran zorbalığının gizlenmemesi gerektiği şeklinde çözümler de üretildi ancak öğretmenlerin zorbalığı önlemede öğrencilere çatışma çözme, problem çözme, öfke yönetimi, kendini ifade etme ve karar verme gibi yaşam becerilerini kazandırmaları gerektiği faydalı olacaktır. Yapılan araştırma sonucuna göre okullardaki akran zorbalığının hızlı müdahalelerle en aza indirilmesi gerekmektedir. Okullardaki akran zorbalığının artması topluma da yayılmasına ve mutsuz, sorunlu bir okul ortamının oluşmasına neden olacaktır. Bu nedenle akran zorbalığının azaltılması için okul yönetimi ve öğretmenler tarafından iletişime açık, güvenilir bir çalışma ortamı ve aile ortamı oluşturulmalıdır. Ayrıca okul içerisinde okul yöneticilerinin, öğretmenlerin, velilerin ve öğrencilerin rahat konuşup, düşünce ve deneyimlerini paylaşabilecekleri en az sorunlu, güvenilir ve paylaşımcı ortamlar oluşturulmalıdır. Bu şekilde olumlu ve etkili bir okul iklimi oluşturulmuş olur. Olumlu okul iklimi de akran zorbalığını en aza indirebilir.

Akran zorbalığı ile ilgili yapılan diğer araştırmalar incelendiğinde, bu çalışmada da görüldüğü üzere akran zorbalığı ile başa çıkmak ve akran zorbalığını önlemek için üretilen çözüm önerilerinde tek bir çözüm yolu yoktur. Bu sebeple akran zorbalığı ile mücadele etmede yönetici, öğretmen, veli ve öğrenci bu mücadelede yer alması gerekir. Akran zorbalığına önlem alınmazsa öğrencilerde ciddi anlamda fiziksel, sosyal ve psikolojik sorunlara ve telafisi olmayan problemlere sebep olacaktır. Bu ve buna benzer araştırmalar da gösteriyor ki problemlerli davranışların başlama yaşının giderek erken yaşlara düşmesi ve problem davranışların görülme sıklığının sadece bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığı ile ilişkili olmadığı; yakın çevresinin, ailesinin, okul ortamının ve daha geniş bir ifadeyle toplumun da etkisi bulunmaktadır ve iyi anlamda olan her şey de toplumu etkilemektedir. Bazı öğretmenlerin, öğrencinin şikayetle gelen bazı durumları görmezden gelmesi ve zorbalık olduğunun bilincinde olmaması, bu farkındalığı ve bilinci sağlamak amacıyla bu ve bunun gibi araştırmaların öneminin çok büyük

olduğu belirgin olarak görülmektedir. Bu sebeple yaşanan problemlere yönelik önleyici çalışmaların oldukça önemli olduğu ifade edilmektedir. Bu önleyici çalışmaların gerçekleştirileceği en önemli yer okullar olarak görülmektedir.

Ülkemizde ve yurt dışında yapılan akran zorbalığı ile ilgili araştırmaların sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde akran zorbalığının okullarda yaygın bir sorun olduğunu ve okulların akran zorbalığını önlemeye yönelik politikaları geliştirme açısından yoksun olduğu belirtilmektedir. Bu araştırma da aynı durum görülmektedir. Şöyle ki yapılan bu araştırmada da sınıflarda, okulda akran zorbalığı ile mücadele ve önleme politikaları açısından değişik çözüm önerileri önerilerek, akran zorbalığının çok yaygın, ciddi ve bir türlü tam anlamıyla çözülemeyen ya da azalmayan bir sorun olduğu görülmektedir. Bu durum da biz bireyleri, duruma göre özel politikalar oluşturulması gerektiği düşüncesine ulaştırılabilir. Okullarda görülen akran zorbalığı, eğer önlenmez ya da ortadan kalkmazsa bireylerin ileriki toplum yaşantısı içerisinde gösterecekleri zorbalığın habercisi olabilir. Bu nedenle, rehberlik servisi, okul, aile ve diğer öğretmenler iş birliği ile uygulanacak çeşitli önleyici erken müdahale stratejilerinin toplumsal açıdan oldukça katkılı olacağı düşünülmektedir. Bu ve bu konu ile ilgili yapılan bütün araştırmalar da bu duruma ışık tutacaktır. Alanyazın taraması yapıldığı zaman yapılan araştırmalar ile bu araştırma sonuçları örtüşmektedir (Bacanlı, 2020; Feldman, 2019; Özkan ve Çifci, 2010; Pişkin 2010; Lantieri ve Patti, 1996). Yukarıda bahsedilen araştırma sonuçlarına göre zorbalığın temel çıkış noktasının aile faktörü olduğunun altını çizmektedir. Bu bağlamda okullar, amaca hitap eden kurumsal yapıların şiddet konusunda eğitime ağırlık vermeleri, aile içinde iletişim ve doğru çocuk yetiştirme konusunda farkındalık oluşturan çalışmalar yapmaları zorbalığın önlenmesinde ve erken müdahalede eğitici tedbirler anlamında önem taşımaktadır. Benzer şekilde Özkan ve Çifci'nin (2010) araştırmasına göre çocuklar akran zorbalığı konusunda en çok öğretmenlerden, Çarkıt ve Bacanlı'ya (2020) göre de öğretmenler zorbalıkla mücadelede okulun psikolojik danışma ve rehberlik servislerinden yardım istemektedir. Özellikle akran zorbalığında düşük sosyoekonomik koşullara ek olarak aile etkisini öne çıkaran araştırmalara rastlanmaktadır (Çarkıt ve Bacanlı 2020). Bu araştırmada, zorba ve kurban arasında çevresel koşullar, kişilik özellikleri ve aile yaşantıları gibi nitelikler bakımından benzerliklerin olduğu da ortaya çıkmıştır. Diğer yandan bu araştırmada, kurban olan çocukların fırsatını bulduğunda zorba oldukları yönünde görüşler de ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu bulgu Tanrıverdi'nin (2017) araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Bu bulgular mevcut çalışmayla da benzerlik göstermektedir. Öğretmenlerin zorbalık davranışlarını önleme konusunda uyguladıkları yöntemlerde özellikle konuşma ve empati kurma yöntemi üzerinde durmuşlardır. Bununla birlikte, eğitsel etkinlikler ve ödül-ceza de uyguladıkları yöntemler arasındadır. Ödül ve ceza yönteminden bahseden katılımcıların "mahrum bırakma", "söndürme, görmezden gelme", "düşünme köşesi / mola" yöntemlerinden de bahsetmişlerdir. Benzer şekilde Yalçıntaş-Sezgin (2018) çalışmasında, öğretmenlerin sıklıkla çocuk ile bireysel görüşme yaparak davranışı hakkında konuşmak ve uyarı stratejilerini uyguladıkları buna ek olarak ailesi ile konuşup aile ile iş birliği yapılması ve mahrum bırakma cezası uyguladıkları, en az ise görmezlikten gelme uyguladıkları görülmüştür. Benzer şekilde Tepetaş, Akgun ve Akbaba-Altun (2010) ve Şahin, Demirağ ve Aykac (2009) çalışmalarında öğretmenlerin, zorba davranışları sonlandırmak için aileler ile konuşup onlara bilgi verip iş birliği sağlamak, çocuklara problem çözme becerisi kazandırılarak, yaptırım uygulayarak müdahale ettiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenler arasında zorbalığa karşı aldıkları önlemlerde farklılıklar görülmektedir.

Öğretmenlerin bir kısmı aileye yönelik ve öğretmene yönelik ayrı ayrı bir kısmı ise aile, öğretmen ve çocuğa yönelik aynı anda birlikte düzenleme yapılması gerektiğinden bahsedilmiştir. Uzman desteği alınmasına da katılımcıların bahsettikleri bir diğer önemli nokta olarak ifade edilmiştir. Öğretmenlerin birçoğu kendilerinin zaten bu tür eğitime açık olduklarını asıl eğitsel destek verilmesi gereken kişilerin ebeveynler olduğunu ileri sürmeleri dikkat çekici bir sonuçtur. Öğrencileri gözlemleyerek akademik, davranışsal ve duygusal sorunlar açısından değerlendirebilir, zorbalık açısından risk grubuna giren kurban olan çocukları fark edebilir, öfke kontrolü, başkalarına daha hoşgörülü yaklaşma, güven duygusu sağlama, empati geliştirme ve iletişim becerileri kazandırma gibi farklı yöntemlerin kullanılması zorbalığın önlenmesinde önemli yer tutmaktadırlar. Yıldırım, (2012), başta okul yöneticileri olmak üzere tüm eğitim çalışanlarının ve velilerin konu ile ilgili gerekli önemi anlamalarını sağlayıcı çalışmalar yapılmalı, öğrencilere yönelik daha fazla demokrasi, duygudaşlık ve hoşgörü eğitimine yer verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Mevcut araştırmaya katılan öğretmenler kurban olan öğrencilerin zorbalıkla baş edebilmesi için okulda alınan önlemlere; öğrencinin zorbalığa maruz kalındığında bu durumu güvenli bir ortam sağlayarak paylaşmasının sağlanması; idarenin, öğretmenin, velinin ve öğrencilerin zorbalık konusunda bilgilendirilmesi, okul-aile iş birliği sağlanarak gerekli yardımların yapılması, zorbalık gösteren öğrencilerin uyarılması ve gerekli yaptırımların uygulanması şeklinde örnek vermişlerdir.

Bu araştırma sonucunda öğretmenlerin okullarda gözlemlenen akran zorbalığıyla nasıl baş edileceğine yönelik öneriler arasında; aileler, yöneticiler, öğretmenler ve öğrencilerin bilinçlendirilmesi için, akran zorbalığı konulu okul genelinde seminerler düzenlenmeli, her okulda psikolojik danışma servisleri oluşturulmalı, şiddet eğilimi olan öğrencilerin sosyal aktivitelere yönlendirilmesi konusunda gerekli desteğin sağlanması, empati kurmaya ve geliştirmeye yönelik çalışmaların yapılması, kurallar belirlenip uymayanlara yaptırımlar uygulanması ve gerekirse yaptırımların artırılması ve yerel ve ulusal tv. kanallarında zorbalık temalı kamu spotu yayınlanması gerektiği şeklinde görülmektedir.

ÖNERİLER:

Genel olarak araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda geliştirilebilecek öneriler şu şekildedir:

- 1- Ailelerin zorbalık ile ilgili farkındalıklarını belirlemeye yönelik çalışmalar gerçekleştirilebilir. Bu kapsamda aile eğitim programları düzenlenebilir.
- 2- Öğrencilere akran zorbalığı konusunda psiko-eğitim programları uygulanarak bu konuda bilinçlenmeleri sağlanabilir. Özellikle zorbalığa tanık olan öğrenciler için de psiko-eğitim programları düzenlenmesi ve zorbalığın etkilerini ortadan kaldırmak için grup rehberliği önerilebilir.
- 3- Araştırma sonuçlarına göre en yaygın tür olan sosyal zorbalığı önlemeye yönelik çocukların sosyal duygusal öğrenme becerilerini geliştirme amaçlı etkinliklerle sosyal beceri düzeylerinin artırılmasına yönelik çalışmalar önerilebilir.
- 4- Araştırma sonuçlarında görüldüğü üzere akran zorbalığının daha küçük yaşta (okul öncesi dönemde) başladığı düşünülürse, küçük grupla daha uzun süren akran zorbalığı eğitim programı uygulanması yapılabilir.
- 5- Yapılan araştırma sınırlı olduğundan; farklı il ve ilçelerde çalışan öğretmenlerin görüşleriyle elde edilecek veriler karşılaştırılabilir.
- 6- Araştırma aileler üzerinde de yapılabilir ve sonuçları öğretmen görüşleri ile karşılaştırılabilir.
- 7- Benzer çalışmalar farklı okul kademelerinde yapılarak sonuçlar karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA:

- Akay, Y. (2019). The effect of emotional awareness activities improved for primary school students on preventing peer bullying. *Eğitim ve Bilim*, 44(200), 205-227.
- Akduman, G. G. (2012). Okul öncesi dönemde akran zorbalığının incelenmesi. *Journal of Society&Social Work*, 23(1), 107-120.
- Akpınar, A., ve Akpınar, A. (2022). İlköğretim okullarında akran zorbalığına dair öğretmen görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(9), 215-231.
- Akyol, N. A., Yıldız, C., ve Akman, B. (2018). Öğretmenlerin akran zorbalığına ilişkin görüşleri ve Zorbalıkla baş etme stratejileri (Teachers' Views of Peer Bullying and Their Coping Strategies with Bullying). *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 439-459.
- Alper, S. İ. (2008). İlköğretimde zorbalık [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. *Uludağ Üniversitesi*.
- Arslandoğu, İ. (2016). *Bilimsel yöntem ve araştırma teknikleri*. Ankara: İksan Matbaası
- Bayar, A., ve Balcı, M. (2023). Okul rehber öğretmenlerinin bakış açısından akran zorbalığı ve çözüm yolları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 87-105.
- Bayrakçı, M., ve Susam, B. (2021). Sınıf öğretmenlerinin özel öğrenme güçlüğü yaşayan öğrencilerin özelliklerine ve eğitimlerine yönelik görüşleri. *Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2),45-56.
- Barik, E., ve Yurtal, F. (2023). Akran zorbalığı ile baş etmede sınıf öğretmenlerinin kullandıkları stratejiler ve karşılaştıkları güçlükler. *Turkish Journal of Educational Studies*, 10(2), 133-150.
- Bentley, K. M. ve Li, A. K. (1996). Bully and victim problems in elementary schools and students' beliefs about aggression. *Canadian Journal of School Psychology*, 11(2), 153-165.
- Bulgurcu, S., (2011). *İstanbul ilinde bir ilköğretim okulunda 6-8. sınıflarda akran zorbalığı sıklığının araştırılması*[Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Ayrıntı Basım Yayın ve Matbaası
- Cangemi, J. P., ve Khan, K. H. (2001). In appropriate classroom management. *Education*, 100(3), 235-236.
- Çapar, M. C., ve Ceylan, M. (2022). Durum çalışması ve olgu bilim desenlerinin karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 295-312.
- Çarkıt, E., ve Bacanlı, F. (2020). Okullarda akran zorbalığı: Öğretmen görüşlerine göre nitel bir çalışma. *OPUS*

- International Journal of Society Researches*, 15(24), 2545-2583.
- Charles, C. M., Senter, G. W. (2005). Building classroom discipline (8 ed.). New York, NY: Allyn & Bacon.
- Çınkır, Ş., ve Karaman-Kepenekçi, Y. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 34, 236-253.
- Çubukçu, Z. ve Dönmez, A. (2012). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin okuldaki şiddet üzerine görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(40), 89-108.
- Danacı, M. Ö ve Çetin, Z. (2016). “Erken çocukluk döneminde görülen okul zorbalığı davranış eğilimlerinin çocukların kişisel/sosyal–dil–motor gelişimleri ile olan ilişkisi”. *Hacettepe University Faculty Of Health Sciences Journal*, 3(2).53-72
- Doğan, S., ve Keleş, O. (2023). Nedenleri sonuçları ve çözüm önerileri bağlamında akran zorbalığı: Bir olgu bilim çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 59, 1-24.
- Dölek, N. (2001). “İlk ve Ortaöğretim okullarındaki öğrenciler arasında zorbacı davranışların incelenmesi ve “Zorbalığı Önleme Tutumu Programı”nın etkisinin araştırılması”. *Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.*
- Feldman, R. S. (2019). Essentials of understanding psychology. *Mc Graw Hill Education.*
- Genç, G., (2007). *Genel liselerde akran zorbalığı ve yönetimi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Gökler, R. (2009). Okullarda akran zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilim Dergisi*, 6(2), 511-537.
- Göksoy, S. ve Argon, T. (2014). Okullarda öğretmenleri engelleyici ve destekleyici stres kaynakları. *Journal of Teacher Education and Educators* 3(2), 245-271.
- Gürdoğan-Bayır, Ö. ve Gültekin, M. (2019). Çatışma Çözme Becerisi Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 214-239.
- Hamurcu, H., (2020). *İlkokul öğrencilerinde akran zorbalığı: Ankara Pursaklar örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Hamurcu, S. (2020). İlkokul öğrencilerinde akran zorbalığı: Ankara Pursaklar örneği. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(Eğitim ve Toplum Özel sayısı), 5540-5564.
- Hoşgörür, V. ve Orhan, A. (2017). Okulda zorbalık ve şiddetin nedenleri ve önlenmesinin yönetimi (Muğla merkez ilçe örneği). *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(24), 859-880. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/395467> adresinden edinilmiştir.
- İnan, H. Z. (2005). Okullarda çocuklar arası zorbalık. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22(22), 161-170.
- Kalafat, M., (2018). *Pansiyonlu ortaöğretim kurumlarında akran zorbalığı ve yönetici davranışları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Düzce Üniversitesi.
- Karabulut, R., Kucur, A., Yıldızlı, F., Çetin, G., ve Eroğlu, S. (2023). Akran zorbalığına maruz kalmış ortaokul öğrencilerinin akran zorbalığı ile baş etme yöntemlerinin incelenmesi. *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 33-50.
- Karataştan, A., ve Akcan, E. (2023). Sınıf öğretmenlerinin perspektifinden akran zorbalığı ve göçmen/mülteci çocuklar. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 12(1), 1-15.
- Kartal, H., ve Bilgin, A. (2008). Öğrenci, veli ve öğretmen gözüyle ilköğretim okullarında yaşanan zorbalık. *İlköğretim online*, 7(2), 485-495.
- Koç, M. (2007). Şiddetin ortaya çıkardığı psikolojik travmayla baş etmede sporun işlevselliği. *Ahmet Yesevi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 167- 179. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/843653> adresinden edinilmiştir.
- Korkmaz, T., Erkin, M., ve Atbaşı, Z. (2021). Akran zorbalığı kavramının lisansüstü tezlerde incelenmesi. *Turkish Special Education Journal: International*, 3(1), 1-19.
- Kutlu, M. (2020). *İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin akran zorbalığına ilişkin görüşlerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Kutlu, M., ve Karaca, N. H. (2022). 3. ve 4. sınıf öğretmenlerinin akran zorbalığına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *e-Kafkas Journal of Educational Research*, 9(2), 621-641.
- Küpeli, H. D. (2020). *Öğretmen adaylarının akran zorbalığına ilişkin görüşlerinin hikâyeleştirilmiş durumlar ile incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi.
- Levent, A. F., ve Aksoy, G. *Okullarda yaşanan akran zorbalığının nedenlerine ve müdahale yöntemlerine ilişkin okul yöneticileri ve öğretmen görüşleri. ASOSYAYINEVİ*, 62.
- Nalbant, A., Babaoğlu, E. ve Çelik, E. (2018). Akran zorbalığına uğrayan kurbanı karşı empati ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2018; 14(2), 840-851.

- Neuman, D. (2014). Qualitative research in educational communications and technology: A brief introduction to Principles and procedures. *Journal of Computing in Higher Education*, 26, 69-86.
- Oktay, A. (2005). *Yaşamın sihirli yılları: Okul öncesi dönem*. İstanbul: Epsilon
- Olweus, D., ve Hart, C. H. (1993). Bullies on the playground: The role of victimization. *Children on playgrounds: Research perspectives and applications*, 85-128.
- Olweus, D. (1993). AcosoEscolar, "bullying", en las escuelas: hechos e intervenciones. *Centro de investigación para la Promoción de la Salud, Universidad de Bergen*, Noruega, 2.
- Özer, D. Ö., ve Üstün, A. (2022). Okullarda karşılaşılan öğrenci disiplin problemleri ve bunların akademik başarıya etkilerine yönelik öğretmen görüşleri. *From The Editor/Editorden/OmPedakmopa*, 745.
- Özgöker, S. (2020). *Okul öncesi öğretmenlerinin akran zorbalığına ilişkin görüşlerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Eastern Mediterranean University (EMU)-Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ)).
- Patton, M. Q. (2010). *Developmental evaluation: Applying complexity concepts to enhance innovation and use*. Guilford press.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(2), s. 531- 562.
- Pişkin, M. (2010). Ankara'daki ilköğretim öğrencileri arasında akran zorbalığının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35(156).<http://213.14.10.181/index.php/EB/article/view/304/24> adresinden edinilmiştir.
- Pişkin, M. (2010). Examination of Peer Bullying Among Primary and Middle School Children in Ankara (Ankara'daki İlköğretim Öğrencileri Arasında Akran Zorbalığının İncelenmesi). *Education*, 35(156), 175-189.
- Sadık, F ve Aslan, S. (2015). "İlkokul sınıf öğretmenlerinin disiplin problemleri ile ilgili görüşlerinin incelenmesi." *Electronic Turkish Studies*, 10(3),115-138.
- Sayan Korkutata, F. (2020). *Okul öncesi öğretmenlerinin akran zorbalığı ve sınıf içi istenmeyen davranışlara yönelik tutumlarının değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Semke, C. A., ve Sheridan, S. M. (2012). Family-school connections in rural educational settings: A systematic review of the empirical literature. *School Community Journal*, 22(1), 21-47.
- Serap, Ö. Z., ve Levent, A. F. (2022). Yükseköğretimde akran zorbalığına ilişkin öğretim elemanlarının görüşleri. *Yükseköğretim Dergisi*, 12(3), 474-485.
- Sezen, M. F. (2018). Ergenlerde akran zorbalığı, internet bağımlılığı ve duygusal zeka düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 160-182.
- Sulak, S. E., ve Altuntaş, Z. (2022). İlkokullarda yaşanan akran zorbalığının sınıf öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 128-143.
- Şahin, M. (2009). Anasınıfı öğretmenlerinin akran zorbalığı ile ilgili algıları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (17), 1-16. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/115591> adresinden edinilmiştir.
- Şahin, M., Demirağ, S. ve Aykaç, F. (2009). Anasınıfı öğretmenlerinin akran zorbalığı ile ilgili algıları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (17), 1- 16
- Şahin, Z. G., ve Gürbüz, R. (2016). Kaynaştırma öğrencilerini eğiten ortaokul öğretmenlerinin yeterlikleri üzerine. *Adıyaman University Journal of Educational Sciences*, 6(1), 138-160.
- Tepetaş, ŞG, Akgun, E, Akbaba ve Altun, S. (2010). "Identifying Preschool Teachers' Opinion About Peer Bullying". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 1675-1679.
- Topçu, A. E. Okullarda akran zorbalığının yaygınlığı ve doğası üzerine bir derleme. *Kriz Dergisi*, 26(2).
- Yağar, F., ve Dökme, S. (2018). Niteliksel araştırmaların planlanması: Araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlik ve güvenirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-9.
- Yaman, E., Eroğlu, Y., Bayraktar, B., ve Çolak, T. S. (2010). Öğrencilerin güdülenme düzeyinde etkili bir faktör: Okul zorbalığı. *Akademik Bakış Dergisi*, 20, 1-17.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 446.
- Yıldırım, Ö. G. R. (2012). Akran zorbalığı. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 39-51.